

John Skår

DEN PRIVATA KONSUMTIONEN 1965-70

Ekonom John Skår, Industriens Utredningsinstitut, kommenterar här den konsumtionsprognos som IUI publicerat och de konsekvenser som den framtida konsumtionsutvecklingen troligen får för varuhandeln.

Den privata konsumtionen är en mycket betydelsefull faktor i ett lands ekonomi. Den är av intresse också för alla som engagerar sig i produktion och distribution. Alla dessa arbetar med vissa förväntningar om den framtida utvecklingen av konsumtionen. Prognoser om denna utveckling är följaktligen eftertraktade, och det är bl a med tanke på detta behov som Industriens Utredningsinstitut har publicerat sin tredje konsumtionsprognos.¹ Denna senaste prognos ligger till grund för denna artikel.

En långtidsprognos måste nödvändigtvis innebära en uppdelning av konsumtionen i grupper av varor och tjänster. Varje varugrupp kommer därför att bestå av varor som i stor utsträckning kan bytas ut mot varandra i konsumtionen. En bestämd vara kan exempelvis endast konsumeras på bekostnad av en

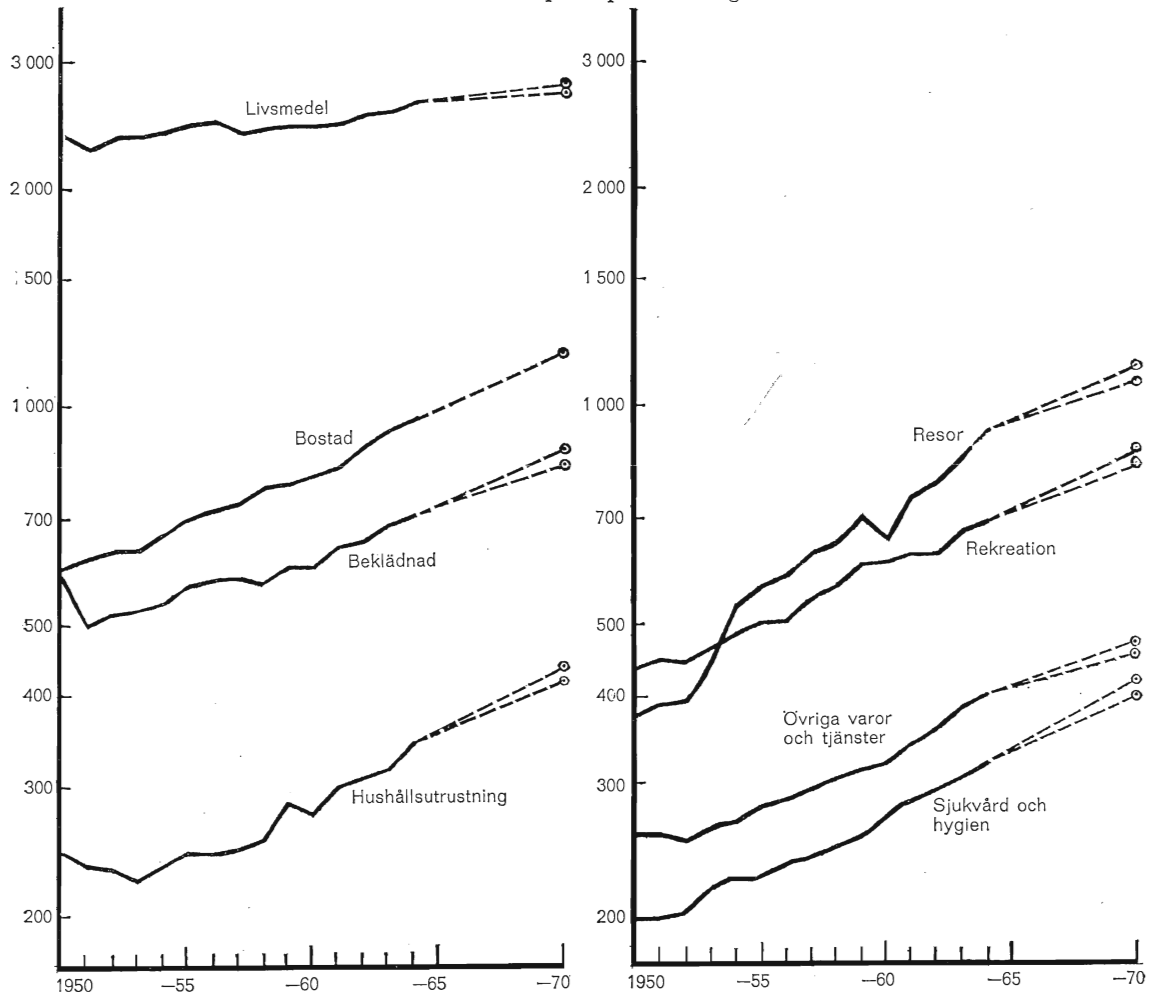
annan vara. En sådan varusubstitution kan kanske prognosticeras på kort sikt, men det är omöjligt på lång sikt. Ett visst varumärkes livstid på marknaden och i konsumtionen kan inte bedömas i en långsiktig prognos. Det är utvecklingen i stort som prognosen måste begränsas till. Informationsbehovet på kort sikt måste tillfredsställas med andra medel och andra metoder.

Resultaten i den senaste prognosen

Den konsumtionsutveckling som visas här nedan gäller den faktiska konsumtionsutvecklingen per capita under tiden 1950—1964 och en prognos för tiden 1965—70. Diagram 1 visar utvecklingen för de huvudgrupper som konsumtionen indelas i, inalles åtta, och för dessa är det volymen i fasta priser man räknat med. Prognosen gäller egentligen år 1970, vilket markerats med en punkt för varje grupp det året. Man bör ha klart för sig att prognosen inte säger något om utvecklingen mellan det sista faktiska värdet och 1970. Förlängningen av den heldragna linjen är emellertid förhållandevis realistisk. Man väntar sig inga särskilt stora fluktuationer. Men man kan naturligtvis inte med säkerhet säga att "1970-nivån" kommer att uppnås just 1970. I diagrammet har medtagits två alternativ för alla grupper, med undantag av bostadsgruppen. Detta förklaras av att man har räknat med två alternativ för den privata konsumtionens tillväxt. Skillnaden mellan dessa två alternativ är förhållandevis stor för de olika grupperna. Tar

¹ Göran Albinsson & Gustav Endrédi: Den privata konsumtionen 1950—1970, IUI:s småtryckserie nr 35, Uppsala 1966, 47 s. De tidigare prognoser som speciellt handlat om konsumtionen är R Bentzel m fl: Den privata konsumtionen i Sverige 1931—1965, Uppsala 1957; G Albinsson m fl: IUI:s konsumtionsprognos för år 1965. En granskning och revidering. Uppsala 1960.

Diagram 1. Den privata konsumtionens utveckling för skilda varor och tjänster 1950—1970
Kronor per capita. Halvlogaritmisk skala

Anm: För 1964—1970 motsvarar det lägre alternativet en ökning av hela den privata konsumtionen med 21,6 % och det högre alternativet en ökning med 25,1 %.
Källa: Albinsson & Endrédi, s 8.

man det högre alternativet för beklädnad och jämför med det lägre alternativet, nås 1970 års nivå redan 1968.

Totalt sett räknar man med en volymökning per capita av 21,7 % fram till 1970 för det lägre alternativet och 25 % för det högre, dvs en årlig ökning med 2,5 resp 3 %. Som jämförelse kan nämnas att ökningen per år under den närmast föregående sexårsperioden var 3,3 % per år — en tillväxt som var högre än under någon tidigare sexårsperiod. I prog-

nosen har man alltså räknat med en lägre tillväxt än under föregående år. Vilka förutsättningar har man utgått ifrån, när man kommit fram till en *lägre konsumtionsökning* i framtiden? Väntar vi oss inte en ständigt ökande tillväxt, bortskämda med ekonomisk tillväxt som vi kanske har blivit under de senaste tio åren? Innan jag försöker belysa grundvalen för prognosen, skall jag ge en översikt över totalutvecklingen för de åtta huvudgrupperna. Per capita-talen är ju relationstal som kan på-

verkas av förändringar i både täljare och nämnare.

Vad väntar man sig t ex för de olika gruppernas utgiftsandelar fram till 1970? Tabell 1 visar en jämförelse mellan åren 1964 och 1970 för bägge alternativen i prognosen. Vi ser att stora förändringar i utgiftsandelarna inte är att vänta, men de förändringar som förekommer är genomgående och måste ses som en viktig del i den långsiktiga förändringen av konsumtionsmönstret. Utgiftsökningen i kronor uppgår till ca 13,3 miljarder, och eftersom livsmedel har den största utgiftsandelen i utgångspunkten, får denna grupp enligt 3 %-alternativet också den största andelen av utgiftsökningen, nämligen 24,6 %. Utgiftsökningens fördelning i procent framgår av tabell 1.

Prognosens förutsättningar

Det är tre storheter som är väsentliga för en konsumtionsprognos, nämligen inkomstutvecklingen eller den totala privata konsumtionen — som hos Albinsson & Endrédi — priserna och

befolkningen. För var och en av dessa storheter har författarna delvis måst bygga på andras prognoser och delvis måst välja sina egna premisser. Det är klart, och det sägs även i utredningen, att bedömningen vid flera tillfällen har varit skönsmässig.

Enligt den befolkningsprognos, som författarna har använt, kommer befolkningen att öka med 370 000 personer mellan 1964 och 1970. Detta är en ökning med 4,8 % och därmed kommer antalet konsumenter att vara 8,1 milj år 1970. Antalet konsumenter är emellertid bara *en* förutsättning för konsumtionen. Konsumenternas åldersfördelning och deras grupperingar i hushåll är också viktiga förutsättningar för försäljningen av många varor. Beräkningar av den framtida hushållsbildningen finns emellertid inte. Åldersfördelningen 1970 kan man däremot lätt beräkna, och det väsentliga ur konsumtionssynpunkt är att tre åldersgrupper kommer att öka absolut och relativt. Antalet personer över 65 år ökar med 16 %. Dessa äldre personer får naturligtvis

Tabell 1. Den privata konsumtionens utveckling 1964—1970 enligt två alternativ

Lägre alt.: ökning av total konsumtion per capita med 2,5 % per år

Högre alt.: ökning av total konsumtion per capita med 3,0 % per år

	1964		1964—1970				1970	
	Konsumtions- utgift, milj kr	Utgifts- andel, %	Volymökning, %		Utgiftsökningens fördelning, %		Utgiftsandel, %	
			Lägre alt	Högre alt	Lägre alt	Högre alt	Lägre alt	Högre alt
Livsmedel	20 000	37,6	10,6	12,1	25,4	24,6	35,4	35,0
varav: drycker och tobak..	6 150	11,6	23,2	26,5	11,1	11,2	11,5	11,5
Bostad	7 300	13,7	30,4	30,4	16,4	14,3	14,2	13,9
Beklädnad	5 450	10,2	23,5	28,1	8,6	9,3	9,9	10,0
Hushållsutrustning	2 650	4,9	28,2	32,6	5,2	5,4	5,0	5,0
Resor	6 950	13,1	34,6	43,4	17,6	19,6	13,9	14,4
Rekreation	5 400	10,1	27,9	31,7	13,8	13,6	10,8	10,8
Sjukvård och hygien	2 450	4,6	28,9	34,9	7,8	8,0	5,2	5,3
Övriga varor och tjänster ...	3 050	5,8	19,6	22,8	5,2	5,2	5,6	5,6
Summa	53 250	100	21,7	25,0	100	100	100	100

Källa: Albinsson och Endrédi, sid 9.

bättre möjligheter till konsumtion än 65-åringarna för 20 år sedan, men man skall inte glömma att de som blir 65 år 1970 var 60 år 1965 och de flesta hade då 1965 års konsumtionsstandard. Övergången till pensionsinkomster kommer för de allra flestas vidkommande att minska den disponibla inkomsten, och de kommer i ganska stor utsträckning att uppleva spänningen mellan tidigare inkomstnivå och den nya, lägre inkomstnivån. Det är därför kanske befogat att hysa en viss försiktighet beträffande "pensionärsexpansionen". Det kan kanske vara klokt för varje livsmedelsaffär att kartlägga kundkretsens åldersstruktur! Den andra gruppen som växer är 20—30-åringarna, dvs den åldersgrupp som har den största giftermålsfrekvensen. Den kommer att öka i antal med omkring 200 000. Därmed är det klart att barnen också kommer att öka kraftigt i antal.

Det finns emellertid andra befolkningsmässiga förutsättningar än konsumenternas antal och åldersfördelning. Det finns anledning tro att en högre benägenhet bland hemmavarande kvinnor att söka arbete utom hemmet kommer att påverka både konsumtionens omfattning och sammansättning av varor och tjänster. När t ex bägge föräldrarna har förvärvsarbete, är det rimligt att en del av den tidigare prouktionen i hemmet måste ersättas med varor som är mer konsumtionsförberedda. En del av den inkomstökning som erhålles när t ex husmodern tar förvärvsarbete, kommer att gå till att köpa tjänster hon tidigare själv utfört hemma. Den övriga delen av inkomstökningen kommer troligen i allt väsentligt att gå till standardökning antingen omedelbart eller senare genom sparande. Denna senare användning kommer i regel att vara långt mindre bunden till det tidigare konsumtionsmönstret än inkomsterna före inkomstökningen. Med utgångspunkt i budgetundersökningar o dyl skulle man kunna bedöma inkomsternas framtida fördelning på varor och tjänster

vid en given inkomstökning. Det nya och förvirrande för konsumtionsberäkningarna är det som sker vid en förändring i en familjs yrkes- och hemmaprouktionsförhållanden samtidigt med en inkomstökning. Tidigare budgetundersökningar är följaktligen till relativt liten hjälp om t ex hemmavarande kvinnor tar arbete utanför hemmet i ständigt ökande omfattning. Albinsson och Endrédi har inte kunnat ta hänsyn till förvärvsfrekvensen och de konsekvenser som denna kan få för konsumtionens sammansättning. Problemet blir emellertid av betydelse först när man intresserar sig för en enskild varu- eller tjänstegrupp.

Den andra storheten i en konsumtionsprognos är inkomstutvecklingen. Albinsson och Endrédi har inte själva gjort någon prognos för vare sig inkomstutvecklingen eller inkomstfördelningen i samhället, utan valt att hålla sig till två alternativ för den framtida tillväxten. De har förutsatt att den disponibla inkomsten för konsumtionsändamål kommer att stiga med 2,5 resp 3,0 % per capita och år, och räknat i fasta priser.¹

Prisutvecklingen är bestämmande för konsumenternas fördelning av inkomsterna på varor och tjänster, och samtidigt ett uttryck för en sådan omfördelning. Det väsentliga för en prognos som gäller utvecklingen i reella storheter, är de förändringar som kan äga rum i prisstrukturen (vid t ex oförändrad prisnivå). Förskjutningar i prisstrukturen kallas hos Albinsson och Endrédi utveckling i de relativa priserna. Att bedöma den framtida relativa prisförändringen måste bli en operation med starka inslag av godtycklighet. Den trendmässiga utvecklingen innebär emellertid att många matvaror har haft ett stigande relativt pris och att kläder och hushållsmaskiner av olika slag

¹ I långtidsutredningen räknar man med en årlig ökning per capita och år av 2,6 %, dvs nära det lägsta tillväxialternativet hos Albinsson och Endrédi.

har haft ett sjunkande relativt pris. Samtidigt har emellertid kvalitetsfaktorn gjort sig gällande på sådant sätt att varor som på lång sikt har fått ett sjunkande relativt pris ofta efter hand har fått en allt större prisspridning. Populärt kan man säga att ju större inslaget av arbetskraft relativt sett är i en vara och ju svårare det är att utnyttja stordriftens fördelar i produktionen av varan, desto större blir sannolikheten för att de relativa priserna för varan kommer att stiga. För matvaror gäller ju dessutom andra prisbestämmande förhållanden som har sin förankring bl a i jordbrukspolitiken.

Mer om prognosen — de olika varugrupperna

Posten *livsmedel* väntas öka med 12,1 % (10,6 % vid det lägsta alternativet) till 1970. Detta motsvarar en ökning per capita av 7,0 % (5,5 %) för hela perioden, och över en procent per år. Man har räknat med att priserna kommer att stiga med 4 % under perioden och detta måste bl a tas som ett uttryck för en stadigt stigande förädlingsgrad. Konsumtionen av mjöl och mjölprodukter, potatis, socker o dyl kommer att minska med 15 % volymmässigt sett, medan konsumtionen av kött, fläsk, ägg och charkuterivaror väntas stiga lika mycket som livsmedelsposten i sin helhet. Man räknar med kraftiga volymökningar för högförädlade matvaror och förutsätter kanske så mycket som en 70-procentig ökning av konsumtionen av konserverade grönsaker och frukt.

Utvecklingen på *beklädnadsområdet* domineras av två huvudtendenser. Konsumtionen har blivit starkt påverkad av genomgående nyheter. Detta gäller inte bara nya textilier, utan också en ständigt ökande konfektionering. Här har alltså utbudets förändring, inkomstökningar samt fallande relativa priser fört till en ökande konsumtion. För *beklädnadsposten* totalt väntar man en volymökning med 28,1 %

(23,5 %), och därmed kommer klädköpen att stiga starkare än konsumtionen totalt. För kläder enbart väntar man en ökning med 34 % (29 %), för skor 11 % (10 %). Däremot väntar man ingen volymökning för tyger, garner och skrädderiarbeten.

Under posten *hushållsutrustning* kommer alla varor som är komplement till bostaden. Det är möbler, mattor, köksutrustning, tvättmaskiner, textilier m m. Med den ökning som väntas i åldersgruppen 23—30 år, är en ökning av efterfrågan efter hushållsutrustning att vänta, men denna bestäms till icke ringa del av tillgången på bostäder. Tendensen till dubbelhushållning med ett "fritidshushåll" kommer att öka efterfrågan på hushållsutrustning. Man räknar t ex med en årlig ökning av 30 000 "fritids- eller rekreationshushåll", och därtill kommer efterfrågan från de 350 000 som redan finns. Även dessa skall rustas upp. Hälften av denna post, väl 2,6 miljarder kr 1964, går till möbler och textilier. För möbler väntar man en volymökning med 41 % (34 %). Den sista posten kan det kanske finnas anledning att ställa sig litet skeptisk till. Om benägenheten att byta t ex gardiner oftare skulle öka väsentligt, blir denna post alltför liten. Tendensen till snabbare omsättning och därmed avkortad livslängd för inventarier o dyl finns bland konsumenterna i alla inkomstgrupper, men tendensens styrka är inte känd eller värderad ur prognossynpunkt.

För hushållsmaskiner av olika slag har Albinsson och Endrédi inte gjort någon egentlig prognos utan har skrivit fram bestående trender.

En viktig post i prognosen utgörs av *rekreation*. Den består av inalles 19 undergrupper, varav utgifter till sport- och friluftsliv, massmedia, nöjen, hobbies, musik, böcker m m är de viktigaste. För gruppen totalt räknar man med en ökning med 31,7 % (27,9 %) och detta är något mer än ökningen av konsum-

tionen totalt. Rekreation är en heterogen grupp, som består av både varaktiga och icke varaktiga varor i och utanför varuhandeln. Försäljningen av TV-apparater har t ex stagnerat, men i prognosen väntar man att ersättningsfaktorn skall göra sig gällande förhållandevis starkt i slutet av perioden. För "levande underhållning" som teater, konserter, idrottstävlingar o dyl väntar man en volymmässig stagnation till följd av väntad höjning av de relativa priserna.

Särskilt expansiva varugrupper i rekreationsgruppen är sportartiklar, fotoartiklar, nöjesbåtar och sommarstugor.

Det finns naturligtvis ett nära samband mellan den speciella gruppen rekreation, som ovan nämnts, och *resor*. I resor har hela bil-efterfrågan tagits med, förutom konsumenternas utlägg för användandet av offentliga kommunikationsmedel. Ingen grupp har under efterkrigstiden uppvisat en så stark ökning som resor, och så kommer det att bli också i fortsättningen. Man väntar att resorna skall öka i volym med 43,4 % (34,6 %). Personbilarna kommer att svara för hälften av den förväntade ökningen. Man väntar att kvalitetsfaktorn i bilefterfrågan skall öka med ungefär 10 %. Likväl blir antalet bilar (personbilar oavsett ägarekategori) så högt som 2 490 000 (2 350 000) år 1970 jämfört med 1 666 000 vid årsskiftet 1964/65. Tar man hänsyn till skrotningen av bilar, skulle man vänta en försäljning av 360 000 (320 000) år 1970.

De andra grupperna, *bostäder, sjukvård och hygien* samt *övriga varor och tjänster* har mindre anknytning till varuhandeln än de tidigare nämnda. Albinsson och Endrédi gör ingen prognos för bostadsutvecklingen, men bygger på den förutsättningen att 100 000 lägenheter blir färdiga varje år fram till 1970. Detta är kanske något för högt och det borde ha tagits hänsyn till saneringen. Man väntar en volymökning med 30,4 % för bägge tillväxtalternativen.

För gruppen sjukvård och hygien räknar man med en förhållandevis stark ökning av de relativa priserna, nämligen 6 %. Posten är ganska starkt avhängig av utvecklingen av vissa sociala reformer såsom tandvård o dyl, och någon prognos har man icke funnit sig kunna ställa upp, först och främst därför att man svårigen kan bedöma utbudet. Vad skönhetsmedlen angår, så bedöms denna varugrupp som klart expansiv. Övriga varor omfattar porto, telefon, tvätt, hemhjälp, daghemsutgifter, rengöringsmedel, bank- och försäkringstjänster. Man väntar en volymökning med 22,8 % (19,6 %).

Konsumtionens specialiseringstendens

När den disponibla inkomsten stiger, kommer efterfrågan på olika varor att öka, om det finns ett utbud som är anpassat till efterfrågan. Ett konkret exempel är den stigande efterfrågan på fritidsutrustning o dyl. Ett stort bestånd av små bilar skapar en viss efterfrågan på tältutrustning, men övergången till större bilar skapar förutsättning för efterfrågan på husvagnar. I den utveckling som pågår, tror vi att bestämda behovsmönster håller på att utvecklas, som skapar efterfrågan på komplementvaror i större utsträckning än förr. Tidigare var det kanske naturligt att begränsa efterfrågan på ett metspö till köpet av detta inklusive krockor o dyl. Man fiskade med de kläder och den utrustning man hade anskaffat huvudsakligen för andra ändamål. Nu håller detta samband på att brytas, så att det kring varje enskild fritidssysselsättning uppstår det en efterfrågan på varor som inte har någon alternativ användning. Specialverktyg för bilen, för hobbyrummet, för trädgården, för sommarstugan osv kan tjäna som exempel. Konsumtionen och utbudet av rengöringsmedel blir mer och mer sammansatt av varor som bara har en enda användning, t ex tvättmedel för diskmaskiner, för bilen, för

fönster osv. I en vidare tolkning skulle det alltså finnas tecken som tyder på att behoven och därmed efterfrågan kan komma att bli mer och mer differentierade och i och med det mer strukturerade.

Konsumtionsutvecklingen och varuhandelns utveckling

Om konsumtionsutvecklingen förlöper så som prognosen förutser, kommer konsumtionens sammansättning att förändras i icke oväsentlig grad. Vissa varor får en klar expansion och starkare tillväxt fram till 1970 än de har haft hittills. Andra varor däremot, och så är t ex fallet med många matvaror, får en volymmässig tillbakagång, även om utgiftsandelen icke alltid sjunker. För varuhandeln kan detta innebära att företag känner sig tvungna att kompensera inkomstbortfall på sitt ordinära sortiment med inkomstökningar på varor som har stor tillväxt i konsumtionen. Det kan därför finnas anledning att tro att branschblandningen accentueras. En större branschölandning kommer i så fall att innebära att man i många butiker får en ökning av sortimentet så att konsumenterna står inför ett större samlat varuval än vad de är vana vid i dag. En ytterligare branschblandning är emellertid svår att genomföra för många butiker, eftersom golv- och exponeringsarealen ofta bildar en flaskhals. För sådana företag kommer utvecklingen att bli ganska problematisk, särskilt om de i huvudsak för ett sortiment som får lägre tillväxt i efterfrågan än hittills. Ökade inkomster i konsumentledet betyder t ex att lönenivån inom varuhandeln kommer att stiga, för nästan var nionde inkomsttagare får sin inkomst från varuhandeln. Hittills har det nog varit så att löneutvecklingen i industrin har varit bestämmande också för löneutvecklingen i varuhandeln, och så kommer det nog att bli även i fortsättningen. Detta innebär att företag inom varuhandeln kan komma att stå

inför ett dubbelt produktivhetsproblem, eftersom intern kostnadsökning inte alltid kan komma att kompenseras genom ökning i volymen av de varor som företaget traditionellt har i sitt sortiment. Sortimentändringar kan därmed kanske bli varuhandelns viktigaste anpassningsmedel, och man får kanske en ännu starkare markerad utveckling mot tre typer av butiker, nämligen allsortimentsbutiker, specialbutiker och volymbutiker.

Kan man säga något om sammanhängen mellan konsumtionsutvecklingen och utvecklingen inom varuhandeln? På basis av den föreliggande konsumtionsprognosen är det i detta sammanhang endast möjligt att illustrera ett eventuellt samband. Problemställningen skulle kunna formuleras i en fråga om konsumtionstillväxten är tillräcklig för att skapa en produktivhetsökning i varuhandeln utan prisstegring som resultat. Problematiken kan belysas med ett enkelt räkneexempel. Två butiker hade vardera en omsättning på 1 000 000 kr under 1964, men den ena hade lönekostnader på 120 000 kr och den andra 200 000 kr. Antag att lönen stiger med 5 % per år fram till 1970. Lönekostnaderna kommer då att vara 160 811 kr för den första och 268 018 kr för den andra. För att kompensera detta måste dessa två butiker öka omsättningen med 4,1 resp 6,8 %. Det sistnämnda svarar mot en årlig produktivhetsökning inom varuhandeln på 1,1 %. Jämför vi detta med tillväxten av livsmedel totalt (och förutsätter att varuhandelns andel därav inte minskar), som väntas bli 1,7 % för det lägre alternativet, framstår kraven på produktivhetsökning som blygsamma med våra enkla förutsättningar. När det likväl finns anledning att tro att varuhandelns omvandling kommer att fortsätta, måste man kunna dra den slutsatsen att de förhållanden, som först och främst bestämmer omvandlingen, är att finna i förhållandet mellan varuhandeln och konsumenterna och det sätt varpå konsumenterna fördelar sina köp.